

12. Преступники // Наше дело. – 1912. – №20. – 23 декабрия. – с. 3.
13. Стопневич Б. Споживча кооперація на Україні. Спроба історико-статистичного начерку / Б. Стопневич. – Полтава, 1919. – 112 с.
14. Ф. 442. – Опис 538. – Справа 210. Дело об учреждении в г. Белая Церковь общества потребителей. 1885 г. – Арк. 1–18.
15. Ф. 442. – Опис. 541. – Справа 69. Дело об учреждении общества потребителей Ольшаницкого сахарного завода. 1888 г. – Арк. 1–7.
16. Ф. 442. – Опис. 623. – Справа 148. Об учреждении общества потребителей в с. Гребенках. 1893 г. – Арк. 11–18.
17. Фареній І.А. Кооперативний рух у Наддніпрянській Україні в другій половині ХІХ – на початку ХХ століття [Текст]: монографія / І.А. Фареній; науковий редактор член кореспондент НАН України О.П. Реєнт; Інститут історії України НАН України. – Черкаси: Відлуння-Плюс, 2008. – 432 с.

* * *

УДК 316.334.55-055.2»1930»

Т. Лахач

СТВОРЕННЯ ДЕРЖАВОЮ НОВОГО СОЦІАЛЬНО-РОЛЬОВОГО ОБРАЗУ СЕЛЯНКИ-КОЛГОСПНИЦІ У 1930-Х РОКАХ

Авторка даної розвідки намагається висвітлити механізми залучення селянки-колгоспниці до державного будівництва та розширення соціальної бази радянської влади. Аналізує характер, засоби і форми роботи радянських партійних органів влади, що сприяли зміні суспільного статусу сільської жінки та радикальної трансформації традиційної української сім'ї.

Ключові слова: радянська влада, держава, сім'я, діти, жінка, ударниця, колгоспниця.

Ідеологічна складова роботи більшовицької партії з жінками включала маніпулятивну та імперативну (директивну) стратегії. Деякі дослідники вважають, що в 1920-х роках закінчилася коротка епоха «радянського фемінізму», у 1930-х роках практика самостійного жіночого руху була рішуче зупинена директивами «згори» і державна політика стосовно жінок (особливо селянки) почала формуватися без впливу жінок на прийняття рішень.

Метою даної розвідки є виявити механізми залучення селянки-колгоспниці до державного будівництва та розширення соціальної бази радянської влади; дати аналіз характеру, засобам, формам роботи радянських партійних органів влади, що сприяло зміні суспільного статусу жінки, проаналізувати наслідки трансформацій традиційної української сім'ї.

Аспекти даної проблеми у наукових працях досліджували Н. Гогохія, Б. Кравченко, О. Стасюк, О. Стяжкіна, Ю. Терещенко, О. Лабур, М. Музичка та ін. Проте комплексної праці, де б було проаналізовано та узагальнено зазначену проблему, немає.

У листопаді 1918 року за ініціативою І. Арманд та О. Коллонтай було скликано перший Всеросійський з'їзд робітниць і селянок, на якому спробували визначити концептуальні напрямки розвитку жіночого руху та «місце жінки у боротьбі за соціалізм». Восьмий, дев'ятий, одинадцятий, дванадцятий та тринадцятий з'їзди РКП(б) у своїх програмних документах надавали важливого значення «звільненню жінок від тягара домашнього господарства, втягнення їх в усі суспільні сфери нової держави, державному захисту материнства і дитинства, надання неформальної рівності між чоловіком і жінкою тощо» [1, с. 176].

Жінки нової більшовицької держави отримали повноту формально-юридичних прав і свобод відповідно до Конституції 1918 року. Українські радянські конституції 1919 та 1929 років зрівняли жінок і чоловіків у громадянських та політичних правах. Остаточо принцип рівності прав жінок і чоловіків було включено до Конституції Української Соціалістичної Радянської республіки 1929 року. Стаття 5 проголошувала забезпечення політичних прав для трудящих мас «без різниці статі, віри, раси і національності» [2, с. 253].

Розпочата на початку 1920-х років робота по «розкріпаченню» жінки була продовжена в період перших п'ятирічок, у цей же період розпочинається і політика суцільної колективізації. У першій половині 1930-х років фігура колгоспного активіста – винахідливого, енергійного, що усвідомив більшовицькі цінності – пропонувалась селянам у якості зразка для наслідування. В першу чергу для насадження в селянській свідомості думки, що компартійно-державне керівництво піклувалося про селян, ілюзії управління верхів низами, що передбачала суть радянської влади, проводилися з'їзди колгоспних активістів різних масштабів – районні, республіканські, всесоюзні.

Але після подій суцільної колективізації, образ активіста в народній свідомості почав асоціюватися з мародером, що отримав індульгенцію за свою діяльність. З появою стаханівського руху, зразковий тип колгоспного активіста почав поступатися місцем новим фігурам –

відомим людям із простих колгоспників. Для того, щоб стати відомою людиною в колгоспному світі, потрібно було показати високі виробничі досягнення. Але без підтримки партійних працівників навряд чи можна було досягти значних успіхів.

Поширення набув один із видів жіночого руху – «оволодіння чоловічими спеціальностями», серед активісток якого були трактористка П. Ангеліна, П. Розгардіяш, машиністка потягу З. Троїцька. У цей же час В. Хетагурова заснувала рух «хетагуровки» – жінки обживали простори Далекого Сходу. Влада вимагала від жінок-ударниць здійснити п'ятирічку за чотири роки. Жіноча преса закликала до все нових трудових звершень. Соціалістичні методи праці – ударництво, соцзмагання, преміювання кращих, на думку влади, мали заохотити до понаднормової праці усіх без винятку жінок, зайнятих у сфері виробництва: «Делегатки-ударниці, активістки села мусять повести всі трудящі жіночі маси на штурм за соціалістичну готовність до третьої більшовицької сівби, у похід за мобілізацію внутрішніх ресурсів...» [3, с. 4].

На прикладі жінок-ударниць компартійно-державне керівництво намагалося показати, що в колгоспах немає розподілу праці за статевим принципом і кожна жінка може досягти таких же результатів, як і чоловік. Особливо це було актуально в плані якнайширшого залучення жіноцтва до колгоспного виробництва, адже жінки, після того як багато чоловіків пішли працювати на промислові підприємства та новобудови промислових гігантів, залишилися основною робочою силою в колгоспах. Згідно статистичних даних того періоду питома вага жіночої праці в сільському господарстві зростала за геометричною прогресією. Так, якщо в 1928 р. вона становила – 52,8%, у 1929 р. – 51%, то в 1931 р. – 68,7% [4].

Отже, частка жіночої праці в колгоспах збільшувалася з кожним роком, водночас побутові умови життя залишалися незадовільними. Зокрема, це стосувалося житла працівниць колгоспів та радгоспів. Часто під житло для жінок, що працювали у сільському господарстві, як гуртожитки, використовувалися бараки, амбари. Незадовільним було медичне забезпечення. Замість постійних медпунктів серед колгоспниць організовувалися гуртки першої допомоги [5].

У новостворених колективних господарствах жінки мали рівні права з чоловіками. Проте була одна особливість, якщо господарство, де роботу в основному виконував чоловік, суттєво зменшилося, адже худобу та реманент було усупільнено, то хатні клопоти, які здавна лежали на жіночих плечах, нікуди не поділися. Ненормований робочий день майже не залишав жінкам часу на догляд за дітьми, приготування їжі, прибирання оселі тощо. Особливо від цього страждали сільські дітлахи, які через надмірне використання жіночої праці у колгоспах були

позбавлені материнської ласки, а дітей у той час, як зауважували сучасники тих подій: «Дітей скільки було, скільки й водилось». Тому про велику кількість дітей, які були позбавлені уваги батьків через роботу в колгоспі говорили: «Тато в созі, мама в созі, діти ходять по дорозі» [6].

У той же час варто відзначити, що не всі жінки працювали у колгоспі. Подекуди індивідуальні господарства існували до кінця 1930-х рр., тому постає питання про різницю в побуті селянок, що працюють у колгоспі і тих, які займаються власним господарством. Джерелом для дослідження таких відмінностей можуть стати матеріали обстежень, що були здійснені в 1931 році відділом соціальної гігієни Київського інституту охматдиту, а результати опубліковані в журналі «Профілактична медицина» за 1933 рік. Варто відзначити, що публікація даного матеріалу відбулася під час апогею голодомору українського народу.

Зрозуміло, що даний матеріал публікувався як агітаційно-пропагандистський і висновки, які в ньому робляться, не завжди зрозумілі з погляду сучасної адекватної людини. Проте зібрані матеріали є беззаперечно цікавими для істориків. Так, у таблиці зазначалися види праці (робота в колгоспі, догляд дітей, прибирання хати та двору, догляд худоби та інше) і витрати часу селянок, які не працювали і навпаки працювали в колгоспі. Наприклад: догляд дітей – від 2 год. 30 хв. – до 6 год. (це працюючі селянки) і від 4 хв. – до 1 год. 20 хв. (це непрацюючі селянки) [7].

З наведеного вище матеріалу бачимо, що селянки, які працювали у колгоспі, фактично не мали часу на догляд за дітьми. Водночас варто зазначити, що радянська пропаганда «перекривала» виснажливу колгоспну працю культурною діяльністю, під якою розумілися колгоспні збори, різноманітні мітинги та лекції. Дивлячись на все це крізь призму часу, можемо сказати, що жінки, які не працювали у колгоспі, не багато втрачали. Оскільки традиційними темами колгоспних зборів були будівництво літаків, дирижаблів, підводних човнів та інше.

Крім того, сільські ради та колгоспи залучалися до поширення серед селянства облігацій державного займу. Купівля облігацій надовго затаврувалася в свідомості українських селян. На загальних зборах колгоспників сільськогосподарської артілі ім. Леніна, що на Гайсинщині, було обговорено питання про реалізацію позики. Колгоспники одноголосно ухвалювали передплатити позику не менше, ніж на 20 трудовнів. Члени правління та бригадири – 40 трудовнів. Деякі колгоспники передплачували позику на 40–50 трудовнів. З одноосібників збирали гроші в примусовому порядку [7]. Продаж облігацій був одним із офіційних методів викачки грошей із села. Відмовившись від купівлі облігації державної позики, селяни потрапляли під контроль КНС та

сільської ради. Проте окрім позики, на бездітних поширювався податок за бездітність. Для виплати цих зобов'язань їй доводилося економити на одязі, харчах тощо. У разі невиплати позики, селяни зазнавали тиску з боку комнезамів та сільради [7].

У той же час компартійно-державне керівництво в 1930-х рр. робило певні спроби реформування повсякденного життя колгоспниць, особливо це стосувалося найбільш перевантажених ділянок жіночого побуту, а саме харчування та догляд за дітьми. Проте, необхідно подивитися реально на «здобутки» у цих напрямках.

Про громадське харчування газета, «Радянське село» писала: «Основна справа нового побуту – громадське харчування» [8]. Про переваги громадського харчування пишуть колгоспники с. Нова Миколаївка: «За 8 років комунари переконалися, що лише спільними силами можна подолати злидні. От і вирішили усупільнити коні, корови і свині. Цього року вирішили усупільнити продукти. Тепер устатковують комунальну їдальню, щоб не носитися з продуктами і не розбазарювати їх по руках, бо це тільки займає у жінок-комунарок зайвий час. Жінки усвідомили, що лише спільна їдальня розв'яже їм руки і вони наполягають, щоб якомога скоріше облагородили приміщення для їдальні» [9].

Водночас ті, хто вже міг працювати, йшли на роботу до колгоспу, аби заробити хоча б трохи «баланди», яку варили на полі [10]. Це й було колгоспне громадське харчування. Поодинокі їдальні, що відкривалися, теж мали негативні відгуки. Наприклад, облаштовані їдальні не відповідали вимогам гігієни та санітарії: «У їдальні ферми «9-те січня» було неохайно, брудно, безліч мух. Ставлення до клієнтів з боку обслуговуючого персоналу було брутальне. У наслідок чого станом на 13 вересня було продано лише 7 чеків на обід. Зав'їдальні дивився на все це, як на звичайне явище. Продукти видавалися гарні, а страви виготовлялися не смачні. З 140 чоловік, які повинні користуватися їдальнею, користуються лише половина. До того ж продукти розбазарювалися» [11].

Таким чином, перші спроби організації громадського харчування були вкрай невдалими. А це означає, що жінки, які працювали у колгоспах не позбавилися турбот, пов'язаних з приготуванням їжі. Не оминули увагою «червоні вожді» і дітей. Для того, щоб жінки доглядали за своїми малюками, окрім стаціонарних дитсадків, було винайдено суто радянське, «ноу-хау», яке повинно було забезпечити якнайбільший догляд за дітьми «без відриву від виробництва» – пересувні ясла. Пересувні ясла набували різних форм. Спочатку вони були схожі на вагон [12], але з їх поширенням вони постійно спрощувалися. У результаті, пересувні ясла

створювали з доброго воза, який застелявся соломною чи сіном і накривали чистим рядном, а зверху над возом робився навіс, щоб не пекло сонце і був затишок, тінь [13]. Можна лише уявити, наскільки «комфортно» почували себе грудні діти, перебуваючи у таких пересувних яслах.

Отже, у 1930-х роках радянська влада провела цілу низку заходів, спрямованих на залучення сільських жінок до колгоспів та формування нового жіночого образу селянки-колгоспниці. Було зламано звичний уклад життя української родини. Жінок почали активно використовувати для легітимізації нового режиму, при цьому вони зайняли нішу об'єкта впливу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Большая Советская энциклопедия. – Москва: Изд-во «Советская энциклопедия», 1972. – Т. 9. – с. 176.
2. Хрестоматія з історії держави і права України: У 2-х т.: навч. посібник для студентів юридичних спеціальних вищих закладів освіти / За ред В.Д. Гончаренка. – Вид. 2-ге, перероблене і доповнене: Том 2. – К.: ВД «Ін Юре», 2000. – с. 253.
3. Максименкова Н. Новий побут. На службі третій більшовицькій весні / Н. Максименкова // Комунарка України, 1932. – №10. – с. 4.
4. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф. 1. – Оп. 6. – Сп. 1095. – Арк. 7.
5. Там само. – Арк. 23.
6. Там само. – Арк. 24.
7. Беліцька Ц. Бюджет часу та хатній побут колгоспниці / Ц. Беліцька // Профілактична медицина. – 1933. – №1–2. – с. 76–80.
8. Чередник П. Одноосібників беремо на буксир / П. Чередник // За соціалістичне село. – 1931. – 31 липня/
9. Радянське село. – 1930. – 22 березня.
10. Червоний шлях. – 1930. – 3 квітня/
11. Сталінський шлях. – 1935. – 19 вересня.
12. Вісті. – 1936. – 14 квітня.
13. Кустелін М. Як організувати пересувні табірні ясла / М. Кустелін // Колгоспниця України. – 1939. – №15. – с. 9.

* * *